

MAJA MATASOVIĆ

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
 Borongajska cesta 83d, HR-10000 Zagreb
mmatasovic@hrstud.hr

RANKO MATASOVIĆ

Razred za filologiju HAZU
 Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb
rmatasov@ffzg.hr

ETIMOLOGIJA NESONIMA IŽ

Ime otoka *Iža* do sada nije bilo etimološki uvjerljivo protumačeno. U radu se predlaže grčka etimologija ovoga imena jer se *Iž* (i u povijesnim izvorima zabilježene varijante *Ež*, *Jež*) može pravilno izvesti iz grčkoga **Aigeios* ili **Aigeiē* (*nēsos*) ili **Aigeion* (*nēsion*) 'kozji (otok)'. Predloženi glasovni razvitak grč. **gi* > dalmatorom. **j*- > hrv. *ž* ima podudarnost u odrazu riječi *žâl* koja dolazi od grč. *aigialós* 'žal', a za odraz grč. *ai*- > hrv. *i*- usp. *igalo*, što također dolazi od grč. *aigialós*. Značenjske su usporednice posvjedočene u grčkoj nesonimiji (npr. otok *Polýaigos* u Kikladima pored Mila i Kimola, čije ime znači 's mnogo koza'), dok među hrvatskim nesonimima sličnu motivaciju nalazimo u imenu *Kozjak* (nenaseljeni otočić u Ilovičkim vratima) i drugdje.

Nijedan nama dostupan etimološki priručnik ne navodi etimologiju imena otoka *Iža*. Taj nesonim ne spominje se ni u Skokovu ni u Gluhakovu etimološkom rječniku (Skok 1973, Gluhak 1990), a ni u najnovijemu etimološkom rječniku skupine autora (Matasović i dr. 2016), u kojemu onimija u pravilu nije zastupljena. U toponomastičkim priručnicima, u kojima se nesonim *Iž* spominje, ne navodi se uvjerljiva etimologija (Skok 1950: 111)¹ ili se ovo ime otoka uopće etimološki ne tumači (Šimunović 2005).

Ovaj je otok u zadarskome arhipelagu, između Dugoga otoka i Ugljana, bio naseljen već u pretpovijesti, a prvi je spomen imena *Iž* kod Konstantina Porfiroge-

¹ Skok (1950: 111) pomišlja da je riječ o toponimu iz nekoga predrimskog i predgrčkoga indoeuropskog jezika, te da bi dalmatoromanski **Esu* bilo iz istoga korijena kao grč. *nēsos* 'otok' i lat. *insula* 'id.', što je ničim potkrijepljena spekulacija. Usto, latinska i grčka riječ vjerojatno nisu etimološki povezane.

neta u 10. stoljeću.² On ime ovoga otoka navodi kao *Estiounéz* (Ἑστιουνήζ; DAI 29/290-2) spominjući ga među mnogim nenastanjenim otočićima na kojima ima i napuštenih gradova: »Τὰ δὲ [νησία] λοιπὰ εἰσιν ἀοίκητα, ἔχοντα ἐρημόκαστρα, ὧν τὰ ὀνόματα εἰσιν οὕτως· Καταυτρεβενώ, Πιζούχ, Σελβώ, Σκερδά, Ἀλωήπ, Σκηρδάκισσα, Πυρότιμα, Μελετᾶ, Ἑστιουνήζ καὶ ἕτερα πάμπολλα, ὧν τὰ ὀνόματα οὐ νοοῦνται«. Ovdje to zacijelo treba tumačiti kao zajedno napisano Ἑστιουν i -ηζ, pri čemu bi ovaj potonji dio u pravome smislu bio ime otoka Iža (Čače 1999: 53).³ To se ime u bizantskome grčkom zacijelo izgovaralo kao [iz], što može biti adaptacija slavenškoga izgovora [iž] ili dalmatoromanskoga [ɛdz], odakle pravilno možemo izvesti hrvatski Iž, usp. i tal. ime otoka *Eso*, sa zatvorenim [ɛ]. Sljedeći put ovaj je nesonim spomenut tek u 13. stoljeću, kada imamo sljedeće potvrde: *de insula Yçi* (1265., CD V: 345), *in insula Heçi* (1281., CD VI: 394), *positam in insula Heçi* (1287., CD VI: 587), *posita in insula Eçi* (1291., CD VII: 54) i *positam in insula Jeçi ...apud terram Jurgii de Jeço* (1299., CD VII: 338). U latiničkim tekstovima 13. stoljeća grafemom <ç> često su se bilježili različiti slavenški palatalni suglasnici, tako da u navedenim primjerima može stajati za [ž]; usporedni primjeri s početnim <h> i bez njega zacijelo pokazuju da se taj grafem uopće nije izgovarao, što je redovito slučaj u srednjovjekovnim latinskim rukopisima (latinsko se *h* nije izgovaralo još od Cezarova vremena). Grafije s početnim *J*- vjerojatno su objašnjive time da u praslavenskome i općeslavenskome riječi nisu mogle počinjati samoglasnicima, već su dobivale tzv. protetsko *j* (Matasović 2008). Činjenica da je ime otoka Iža u 13. stoljeću zapisivano i s grafemom <y> (*Yçi*) i s grafemom <e> (*Eçi*, *Heçi*) upućuje na zaključak da je onodobni izgovor imao zatvoreno [ɛ].⁴

Mi smatramo da ime Iž ima grčku etimologiju, no zacijelo je posredovano dalmatoromanskim, koji se u Zadru održao do razvijenoga srednjeg vijeka kao *ja-dertinski*. To je u skladu s prevladavajućim mišljenjem prema kojemu su grecizmi u hrvatskome redovito posuđeni uz dalmatoromansko ili latinsko posredovanje (Skok 1955; Vinja 1967; Kapović i Vuletić 2010); tako je primjerice hrv. *tünj* od latinskoga *thunnus*, a ne izravno iz grčkoga *thýnnos*, a *kolūdar* je posuđeno iz neposvjedočene dalmatoromanske riječi, a ne izravno iz grčkoga *kalógeros*. Neke su takve riječi zacijelo posuđene vrlo rano, u regionalni oblik vulgarnolatinsko-

² Postoji i mišljenje da se u *Opisu svijeta* Anonima Ravenjanina iz 6. ili 7. stoljeća ime *Figlina* odnosi na otok Iž (Ivšić 2013: 173–174), no to ime sigurno nije etimološki povezano s kasnijim imenom Iž.

³ Za prvi dio složenice, *Estiun*-, postoje dva tumačenja: prvo, da je riječ o otoku *Istu*, i drugo, da je riječ o *Sestrunju* < lat. *Extrāneus* ‘vanjski’ (Skok I: 488). Čače (1999: 53) priklanja se drugomu tumačenju.

⁴ Za bogate potvrde iz 14. i prve polovice 15. stoljeća u neobjavljenim spisima zadarskih pisara v. Hilje (1994: 68–69); u tim se tekstovima ime otoka bilježi (u lat. genitivu jednine) kao *Ezii* (1356.), *Eçii* (1383.), *Hegii* (1409.) i (u lat. dativu jednine) kao *Egio* (1413.).

ga (npr. *tūnj*, usp. Kapović i Vuletić 2010), a neke su mogle biti posuđene i u srednjovjekovnome razdoblju, za bizantskoga vladanja dijelovima hrvatske jadranske obale i otoka (npr. *kolūdar*, riječ koja je mogla u hrvatski dospjeti tek nakon pokršćavanja).

Oblik *Iž* < **Ižь* može se pravilno izvesti iz grčkoga **Aígeios*⁵, **Aigeiē* (*nēsos*) ili **Aigeion* (*nēsion*) 'kozji (otok)'. Predloženi glasovni razvitak grč. **gi* > hrv. *ž* ima podudarnost u odrazu riječi *žâl* koja dolazi od grč. *aigialós* 'žal' (Skok I: 709), zacijelo preko neposvjedočenoga dalmatoromanskog *(*ę*)dzalu-. Za odraz grč. *ai-* > hrv. *i-* usp. *igalo*, što također dolazi od grč. *aigialós* (Skok I: 709), ponovno posredovanjem dalmatorom. **ęgalu-*.⁶ Možemo pretpostaviti da je grčko *g* prešlo u frikativ [ɣ] (promjena koja se dogodila u ranome bizantskom razdoblju) te da se pretpostavljeno **ęjyos* u dalmatoromanskome odrazilo kao **ęju-*. Razvitak je poluvokala **j* u imenu Iža zatim slijedio pravilan razvitak romanskoga **j*, koje se odrazilo kao **dz*, što je u starohrvatskome odraženo kao **ž*. Primjeri su za tu promjenu riječi poput čak. *žěžin* 'post' (< lat. *iēiūnium*), *žěžināti* 'postiti' (glagol izveden od lat. pridjeva *iēiūnus* 'triježan'; Holzer 2011: 166; Matasović 2011: 109–110), čak. *žuk*, *žukva* 'niska grmolika biljka' (< lat. *iuncus* 'trska', Holzer 2011: 168; Matasović 2011: 110–111), *Žid* 'Židov' (< lat. *Iūdaeus*, Matasović 2011: 110) ili nesonim *Žūt* koji zacijelo dolazi od lat. *junctus* 'povezan, blizak' (Holzer 2011: 169). Pretpostavljeno dalmatoromansko **ęju-* > **ędzu-* zabilježeno je u 13. stoljeću u gore spomenutim potvrdama <*Yçi, Eçi, Heçi*> te je posve pravilno odraženo u hrv. nesonimu *Iž* (za promjenu dalmatoromanskoga **ę* > hrv. *i* usp. npr. lat. *sēpia* > hrv. *sipa* i druge primjere koji se navode u Matasović 2011). Ako je Skokova etimologija imena otoka *Žirje* točna (Skok III: 13), promjena bi grčkoga *g* > dalmatorom. **dz* > hrv. *ž* bila zabilježena i u jednome nesonimu grčkoga podrijetla: Skok naime izvodi ime ovoga otoka (u srednjovjekovnim tekstovima zabilježeno u obliku *Iuris*⁷, *Zuri* i *Çuri*) iz grčkoga *gýros* 'krug'⁸.

Ime je otoka zabilježeno s neoakutom i dosljednom oksitonezom, usp. *Īž, Ižă, Ižŭ* (Jurišić 1973: 77).⁹ Iz toga zaključujemo da je starohrvatska riječ pripadala ak-

⁵ Oblik *Aígeios* bio bi poimeničeni oblik pridjeva muškoga roda koji kao apelativ nije posvjedočen; stoga taj oblik smatramo najmanje vjerojatnim. Grčka imenica *aíks* (gen. jd. *aigós*) 'koza' smatra se etimološki srodnom s armenskim *ayc* 'koza' i albanskim *edh* 'koza, jare' (Huld 1984: 61). Međutim, pretpostavljeni praoblik **ayg-* ne može se povezati ni s jednim indoeuropskim korijenom, pa je moguće da je ova riječ za kozu posuđena iz nekoga neindoeuropskog izvora.

⁶ Ova su dva odraza grč. *aigialós* u hrvatskome zacijelo posuđena iz različitih dalmatoromanskih dijalekata i u različitim vremenima.

⁷ Najstarija je potvrda, *Iuris*, iz 1060. (Ligorio i Vuletić 2016).

⁸ Moglo bi se poći i od poimeničenoga pridjeva *gyrós* 'iskrivljen', što bolje odgovara obliku toga otoka, koji nije okrugao. Ligorio i Vuletić (2016) napominju da je otok mogao dobiti ime po oblim stijenama.

⁹ U Kukljici je zabilježeno i *Īž* (Maričić Kukljičanin 2000: 99). Nažalost, autor ne naglašava genitiv jednine *Iža*.

cenatskoj paradigmi b (Matasović 2008: 211). To je u skladu s pravilom prema kojemu kasnolatinski i dalmatoromanski toponimi muškoga roda redovito postaju oksitonama u praslavenskome i starohrvatskome, te se svrstavaju s naslijeđenim riječima akcenatske paradigme b (Matasović 2007). Slični su primjeri *Vis*, *Visā* < lat. *Issa* i *Br^oāč*, *Br^oāčā* < lat. *Brattia* (v. Matasović 2007: 110–111). Naravno, moguće je i da je naglasak u imenu *Iž* analoški prema naglasku u drugim imenima otoka muškoga roda.

Prisutnost grčkoga nesonima u nesonimiji zadarskoga arhipelaga ne bi trebala iznenađivati: istočna je obala Jadrana područje grčke kolonizacije još od sredine 1. tisućljeća prije Krista, a Zadar je bio bizantsko središte Dalmacije sve do 1069., kada ga je hrvatskoj državi pripojio Petar Krešimir IV. Osobito je snažan utjecaj Bizanta bio nakon Aachenskoga mira (812.), kojim je Zadar pripao Bizantu. Zadarska su vlastela imala posjede na susjednome otočju, uključujući i Iž, te su stoga ondje zabilježeni mnogi toponimi već u 14. i 15. stoljeću (Hilje 1994). O tome svjedoče i na Ižu zabilježeni toponimi *Maževo* i *Pećarovac*, koje Skok (1950: 111–112) izvodi iz imena zadarskih patricijskih obitelji *Madii* odnosno *Pechiaro*.

O mogućnosti da je ime otoka Iža izvorno grčko možda svjedoči i prisutnost toponima *Šipnāte* na otoku, što Skok (1950: 111) izvodi (uz dalmatoromansko posredovanje) iz grčke riječi *síphōn* ‘tegla, vodena cijev, odvodnja vode’.¹⁰

Izvođenje imena otoka iz korijena imenice koja znači ‘koza’ nije neuobičajeno. Značenjske su usporednice posvjedočene u grčkoj nesonimiji (npr. otok *Polýai-gos* u Kikladima pored Mila i Kimola, čije ime znači ‘s mnogo koza’ i koji doista služi kao pašnjak susjednim otocima), dok među hrvatskim imenima otoka sličnu semantičku motivaciju nalazimo u imenu *Kozjak* (nenaseljeni otočić u Ilovičkim vratima, u blizini Lošinja) te u imenu otočića *Kožina* pored Vrgade. Imenica značenja ‘koza’ kao onomastička motivacija dobro je zastupljena i u romanskoj nesonimiji. Skok (II: 145) izvodi imena otoka *Kaprije* (u blizini Šibenika) i *Kopara* (pokraj Rogoznice) od dalmatoromanskoga odraza lat. *Capraria (insula)* ‘kozji otok’ (v. i Skok 1950: 157).¹¹

Možemo pretpostaviti da su na otoku Ižu tijekom srednjega vijeka stanovnici Zadra držali koze, kao što su i u novije doba ondje stada koza uzgajali stanovnici obližnjega hrvatskog priobalja. O tome svjedoči i toponim *Kozjak* na samome otoku (Jelić 1987: 84).

Kao što smo već napomenuli, ime otoka Iža do sada nije imalo nikakvu etimologiju, pa je ova koju ovdje predlažemo bez stvarne alternative. Jasno je da ona ne

¹⁰ Ovu etimologiju ne smatramo sigurnom, a osobito je nejasno zašto bi početno dalmatoromansko *s- dalo u hrvatskome š- (to bismo prije očekivali u mnogo kasnijim posuđenicama iz mletačkoga).

¹¹ Još neke nesonime u šibenskome otočju koji se izvedu iz lat. *capra* navode Ligorio i Vuletić (2016).

može biti posve pouzdana, osobito stoga što je ime otoka vrlo kratko, pa je znatna mogućnost slučajnoga glasovnog podudaranja između pretpostavljenoga dalmatoromanskog praoblika *Ēdzu- i grčkoga *Aígeion*. Pa ipak, smatramo da je ovdje predložena etimologija imena otoka Iža glasovno pravilna (zbog analognih slučajeva kada grčko *gi* preko dalmatoromanskoga *j > dz daje slavensko ž, a grčko *ai* preko dalmatoromanskoga *ę daje *i*), semantički uvjerljiva (zbog značenjski istovjetne motivacije nesonima kao što je *Kozjak*) i povijesno moguća (zbog prisutnosti drugih grčkih nesonima na hrvatskome Jadranu i drugih grčkih riječi koje su u hrvatski posuđene uz dalmatoromansko posredovanje).

Literatura

- CD = Smičiklas, Tadija (ur.). 1904. – 1909. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Volumina II–VII*. Zagreb: JAZU.
- Čače, Slobodan. 1999. Zadarsko otočje u Konstantina Porfirogeneta: Filološke, toponomastičke i povijesne opaske. *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 45–66.
- Gluhak, Alemko. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Hilje, Emil. 1994. Prilog povijesnoj topografiji zadarskog otočja. *Folia onomastica Croatica*, 4, Zagreb, 49–76.
- Holzer, Georg. 2011. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Huld, Martin E. 1984. *Basic Albanian Etymologies*. Columbus (OH): Slavica Publishers.
- Ivšić, Dubravka. 2013. *Predslavenski sloj u hrvatskoj toponimiji*. Doktorski rad. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Jelić, Roman. 1987. Pabirci iz govora Maloga Iža. *Čakavska rič*, 15/2, Split, 83–112.
- Kapović, Mate; Vuletić, Nikola. 2010. Refleks grčkoga *v* u hrvatskim »dalmatskim grecizmima«. *Filologija*, 55, Zagreb, 37–59.
- Ligorio, Orsat; Vuletić, Nikola. 2016. Dalmatoromanski relikti u toponimiji šibenskog otočja. *Toponimija šibenskog otočja*. Ur. Skračić, Vladimir. Zadar: Sveučilište u Zadru – Centar za jadranska onomastička istraživanja, 347–353.
- Maričić Kukljičanin, Tomislav. 2000. *Rječnik govora mjesta Kukljica*. Zadar: Matica hrvatska.
- Matasović, Maja. 2011. *Analiza najstarijih latinskih posuđenica u hrvatskom u kontekstu ranih kontakata Romana i Slavena*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Matasović, Ranko. 2007. On the Accentuation of the Earliest Latin and Romance Loanwords in Slavic. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*. Ur. Kapović, Mate; Matasović, Ranko. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko i dr. 2016. *Etimološki rječnik hrvatskoga jezika, 1. svezak: A – Nj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Skok, Petar. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Zagreb: Jadranski institut JAZU.
- Skok, Petar. 1955. Sur l'élément grec de l'ancien dalmate. *Revue de Linguistique Romane*, 19, Paris, 227–230.
- Skok = Skok, Petar. 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I – IV*. Zagreb: JAZU.

- Šimunović, Petar. 2005. *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Vinja, Vojmir. 1967. Le grec et le dalmate. *Zeitschrift für Balkanologie*, V/2, Wiesbaden, 203–223.

The Etymology of the Name of the Island Iž

Summary

In this paper we review the early mentions of the name of the island Iž near Zadar in Croatia. We also suggest that the Dalmato-Romance name of the island was [Ēdzu], from which the Croatian form Iž can be regularly derived. Furthermore, we suggest that the Dalmato-Romance form was borrowed from the Greek *Aígeion* (*nēsión*) or *Aigeíē* (*nēsos*), a ‘goat-island’. The development of the Greek *g* to the Dalmato-Romance **dz* and the Croatian *ž* can be traced to Gr. *aigialós* ‘beach’ > Croat. *žâl* ‘beach’. The semantic motivation for deriving the name of the island from the noun meaning ‘goat’ has parallels in other toponyms on the Adriatic, including the name of the island *Kozjak* (from Croatian *koza* ‘goat’). In the Middle Ages, as well as in more recent periods, the inhabitants of the coast used to keep goats on the island of Iž, and this custom may have reflected in the name of the island.

Ključne riječi: etimologija, toponimija, Iž, grecizmi, dalmatoromanski

Keywords: etymology, toponymy, Iž, Greek loanwords, Dalmato-Romance

